

ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่กระบวนการเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมผู้เรียนตามหลักไตรสิกขา
Local wisdom to the learning process to change learners' behavior according to the
trisika principle.

พระมหาวิชัย หดโสสง,นายอดิศร ทองหอม, ขนิษฐา แล่นโคตร,ลดาวัล ไม้ห้วน

ธีระพนธ์ นาครินทร์,พระอธิการสมพร อนาโloyและอิสรพงษ์ ไกรสินธุ์

วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Kraisin1986@gmail.com

บทคัดย่อ

การเรียนรู้ตามไตรสิกขา คือการศึกษาและปฏิบัติเพื่อฝึกกาย วาจา และจิตใจหรือสติปัญญาให้สูงขึ้น ทำให้คนมีการพัฒนาอย่างบูรณาการและทำให้มนุษย์เป็นองค์รวมของการพัฒนาอย่างมีคุณภาพ เป็นการเรียนรู้เพื่อพัฒนาด้านอย่างรอบด้านตามหลักการเรียนรู้ในพุทธศาสนาเพื่อผลในทางโลกหรือผลทางสังคม ทำให้สังคมโลกเกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยดีงาม และเพื่อผลในทางธรรมทำให้เกิดความสงบสุขในชีวิต การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนได้ทำให้เกิดปัญหาวิกฤตด้านต่าง ๆ ที่รุนแรงและต่อเนื่องในระดับโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านทรัพยากรธรรมชาติซึ่งมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับทรัพยากรทางวัฒนธรรมของมนุษย์อันเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงอยู่ของสรรพชีวิตทั้งหลาย วิกฤตดังกล่าวมีสาเหตุสำคัญประการหนึ่งมาจากกระบวนการภูมิปัญญาใหม่ที่มีวิธีคิดที่แยกมนุษย์ออกจากความเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติแวดล้อม เป็นวิธีคิดที่เห็นว่ามนุษย์เป็นเพียงผู้มีสิทธิใช้ธรรมชาติและคิดว่าธรรมชาติมีหน้าที่เพียงรับใช้มนุษย์ กระบวนการจัดการใด ๆ กับธรรมชาติจึงปราศจากความเคารพในระบบคุณค่าอันมนุษย์จะพึงมีต่อธรรมชาติในฐานะเป็นที่พึ่งพาอาศัย

Abstract

Learning according to the triad It is the study and practice to train the body, speech and mind or intelligence to be higher. enabling people to develop in an integrated manner and to make human beings as a whole of quality development It is a learning to develop oneself in all aspects according to the principles of Buddhist

19-20 มีนาคม พ.ศ. 2565 ณ หอประชุมสมเด็จพระมหาธีรราชวิทยาลัยมหาวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

learning for worldly or social results. causing the world society to be in good order and for the sake of dharma cause peace in life.

The development has caused serious and ongoing global crisis. Especially in terms of natural resources, which are closely related to human cultural resources, are important to the existence of all living things. The crisis is one of the important causes of the new wisdom system that has the means to separate human beings from the natural part of the environment. It is a way of thinking that human beings are the only ones who have the right to use nature and think that nature has only a human purpose. Any management process with nature is without respect for the human value system as it relies on nature as a dependency.

บทนำ

แนวคิดและหลักการเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตเป็นแนวคิดพื้นฐานในการพัฒนามนุษย์ การพัฒนาคุณภาพชีวิตมีความสำคัญมาก จะต้องพัฒนาให้มีคุณภาพเพราะมนุษย์เป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาสิ่งต่าง ๆ เพื่อความเจริญของสังคมมนุษย์ การกำหนดคุณภาพชีวิตที่ดีต้องมีความสามารถในการใช้ปัญญาของตนในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ได้ มีความเข้าใจตนเองอย่างแท้จริง จนสามารถดำเนินชีวิตให้ประสบผลสำเร็จและสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างดี มีความสุข ด้วยเหตุนี้คุณภาพชีวิตของมนุษย์จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เป็นการเริ่มต้นของการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองและพึ่งพากันในสังคมทั้งนี้ถ้ามนุษย์ทุกคนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ย่อมส่งผลให้สังคมนั้นเป็นสังคมที่ดีมีคุณภาพ มีความสุข มีความสมบูรณ์ สมานึก

วัฒนธรรมเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าวิถีชีวิตที่ชุมชนและท้องถิ่นต่างๆได้พัฒนาและสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต โดยแสดงออกในรูปแบบและวิธีการที่หลากหลายทั้งในรูปแบบของวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ภูมิปัญญา ศิลปะการแสดง ฯลฯ เพื่อเป็นการปลูกจิตสำนึกและกระตุ้นให้คนในชุมชนท้องถิ่นเกิดความตระหนัก มีความตื่นตัวและเข้ามามีส่วนร่วมในการฟื้นฟูเผยแพร่และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น และคุณค่าความหลากหลายของศิลปะและวัฒนธรรมไทย ทั้งที่เป็นวิถีชีวิต ค่านิยม และความเป็นไทย ในปัจจุบันวัฒนธรรมท้องถิ่นถูกละเลยและมีการ

ถ่ายทอดไปสู่คนรุ่นใหม่ น้อย เช่น การแต่งกาย ภาษาพูด รวมทั้งประเพณีและวิถีชีวิตที่ดีงาม ท่ามกลางความหลากหลายทางวัฒนธรรมภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ วัฒนธรรม ได้มีการถ่ายทอดและ แลกเปลี่ยนเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา หากมรดกทางวัฒนธรรม ที่มีความแตกต่างหลากหลายกันในพื้นที่ ไม่ได้รับการสืบสานและอนุรักษ์ฟื้นฟูรวมถึงการพัฒนาต่อยอดให้เกิดคุณค่าทางสังคมและจิตใจทำให้ คุณค่าทางมรดกวัฒนธรรมลดน้อยไปจนแทบจะสูญหาย วัฒนธรรมวิถีชีวิตที่เกิดขึ้นจากการสั่งสมองค์ ความรู้ในแต่ละท้องถิ่นมีลักษณะโดดเด่นที่แตกต่างกันไปตามสภาพพื้นที่ ในแต่ละพื้นที่มีภูมิปัญญา หลากหลาย ควรที่จะได้รับการถ่ายทอดเยาวชนรุ่นหลังสืบไป การอนุรักษ์เป็นหนทางหนึ่งที่ยั่งยืน ใน การอนุรักษ์ ฟื้นฟู สืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนให้ดำรงอยู่ในท้องถิ่น

การเรียนรู้ภูมิปัญญา ให้เด็กและเยาวชนเป็นผู้สืบทอด ภูมิปัญญาจากผู้รู้ในชุมชน เพื่อให้ เยาวชนสามารถจัดกระบวนการเรียนรู้ ถ่ายทอดประมวลผล ตลอดจนสนับสนุนให้เยาวชน และชุมชน โดยตระหนักถึงความสำคัญของชุมชน มีความเข้าใจรากเหง้า ความเป็นวัฒนธรรม แบ่งปัน เกื้อกูล ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการศึกษาเรียนรู้วิถีการดำรงชีวิต ชุมชนภูมิปัญญาพื้นบ้าน ที่มีมาช้านาน บน พื้นฐานของธรรมชาติที่เกี่ยวข้องสอดคล้องกันกับวิถีชีวิตชุมชน

วิถีคิดในลักษณะดังกล่าวสะท้อนถึงความถึงความจำกัดของภูมิปัญญานั้นๆ อันได้ชื่อว่าเป็น ภูมิปัญญากระแสหลัก ซึ่งยังคงสยายปีกห่มคลุมแผ่นดินโลก จนทำให้เกิดผลกระทบต่อสถานการณ์ ดำรงอยู่ของทรัพยากรและวิถีชีวิตชุมชนส่วนมากดังที่มีผู้กล่าวว่า วัฒนธรรมพื้นเมือง วัฒนธรรม ท้องถิ่นหรือเราอาจเรียกว่าวิถีชีวิตชุมชนและความหลากหลายทางชีวภาพกำลังถูกคุกคามด้วยทั้งคู่ โดยสังคมอุตสาหกรรมใหม่ โดยการเกษตร (สมัยใหม่) อุตสาหกรรม (ตลาดขาย รมิตานนท์ : 2536 หน้า 401) และนั่นย่อมหมายถึงการมีพื้นที่ที่หดแคบลงมากขึ้นทุกขณะของวัฒนธรรมท้องถิ่น

สถานการณ์วิกฤตทางภูมิปัญญาโลกดังกล่าว ได้ทำให้เกิดความพยายามสร้างองค์ความรู้ใหม่ เพื่อสนับสนุนให้มีการใช้และการพิทักษ์รักษาทรัพยากรอย่างยั่งยืน องค์ความรู้ส่วนสำคัญส่วนหนึ่ง คือการค้นพบว่าที่แท้จริงแล้วชุมชนชาวพื้นเมืองทั้งหลายที่มีถิ่นพำนักอยู่ท่ามกลางธรรมชาติใน ดินแดนต่าง ๆ ทั่วโลก ต่างเป็นมนุษย์ผู้มีสติปัญญาอันชาญฉลาดและรอบคอบในการใช้ต้นทุน ทรัพยากร ทั้งมีความสามารถและความสำนึกในการใช้ทรัพยากรเพื่อตอบสนองความต้องการได้อย่าง เหมาะสมและยั่งยืน โดยระมัดระวังส่วนมูลเหตุที่กระทบทำลายธรรมชาติด้วยวิถีคิดและจิตสำนึกที่ว่า ธรรมชาติคือผู้ให้อภัยยิ่งใหญ่ รูปแบบการแสดงออกถึงอุดมคติที่มีต่อธรรมชาติดังกล่าวได้แก่สิ่งที่เรียก

กันว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ซึ่งจะเห็นได้ทั้งส่วนที่เป็นรูปธรรมและระบบคุณค่าเชิงนามธรรม (ฉลาดชาย รมิตานนท์ : ลด.) ที่ชนชาวพื้นเมืองแสดงออกในรูปแบบทางวัฒนธรรมลักษณะต่าง ๆ เป็นต้นว่ารูปแบบการผลิต วิถีปฏิบัติต่อธรรมชาติ ระบบคุณค่าทางจริยธรรม ระบบความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ วรรณกรรมและตำนานบอกเล่าที่เน้นถึงความยิ่งใหญ่และความเคารพผูกพันต่อธรรมชาติ เหล่านี้ถือว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและศาสนาซึ่งล้วนเป็นระบบการอยู่ร่วมกันที่ให้ความสำคัญต่อการจัดระบบความสัมพันธ์สามเส้าที่ค้ำจุนกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติและระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ดังนั้นระบบภูมิปัญญาในฐานะเป็นวิถีคิดของสังคมที่เน้นการจัดระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวเหล่านี้ จึงหาได้เป็นสิ่งที่หยุดนิ่งอยู่กับที่ไม่ หากแต่จะต้องมีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาวะแวดล้อมในรูปของกระบวนการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ การผลิตใหม่และการถ่ายทอดความรู้ผ่านทางองค์กรสังคมในท้องถิ่น) ทั้งนี้เพื่อสร้างความสมดุลของการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนบนดาวโลกดวงนี้

ภูมิปัญญาท้องถิ่นไทยที่แฝงฝังอยู่ทั่วไปในทุกกลุ่มชาติพันธุ์ ในผู้คน และในวัฒนธรรมทั้งรูปธรรมทั้งนามธรรมนั้น ได้ถูกค้นพบและได้รับการยกระดับศักดิ์ศรี และให้พื้นที่หน้าที่ยืนมาเพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาที่ยั่งยืนมาแล้วนับมากกว่าทศวรรษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาการจัดการทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งผู้ค้นทั้งหลายต่างยอมรับว่าเป็นสิ่งมีคุณค่าที่จำเป็นต้องเร่งศึกษาฟื้นฟูเพื่อนำกลับมาคัดกรองใช้ใหม่ ด้วยเห็นว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นคุณลักษณะที่ “สามารถทำหน้าที่ชี้แนะว่าการจะใช้ชีวิตอย่างยั่งยืนกับป่ากับเขา กับน้ำ กับปลา กับฟ้า กับนก กับดิน กับหญ้า สัตว์ป่า พืช แมลงหรือธรรมชาติรอบตัวนั้นทำอย่างไร” และยังเห็นว่าคุณลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นเป็นเรื่องของกฎเกณฑ์ทางคุณธรรมและการมีสติ ยังคิดในการใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสมและเป็นเรื่องของปัญญาที่จะเปลี่ยนแปลงแบบแผนหรือวิธีการใช้ทรัพยากรหรือธรรมชาติอย่างรอบคอบ เหมาะสมกับเงื่อนไขทางธรรมชาติและสังคมเพื่อความมั่นคงและยืนยาวในอนาคต รวมทั้งยังยกระดับให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเรื่องของอุดมการณ์ของการใช้ชีวิตที่เรียบง่ายบนพื้นฐานของการไม่เบียดเบียนสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวงทั้งที่ชีวิต สัตว์ พืชและมนุษย์ด้วยกันเอง ตลอดจนสิ่งไม่มีชีวิตรอบข้าง ซึ่งมีงานวิจัยและงานพัฒนานับจำนวนไม่ถ้วนที่ได้พิสูจน์แนวคิดและแนวทางดังกล่าว

นอกจากนี้ยังมีการค้นพบว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยนั้นมีความสำคัญอีกประการหนึ่งที่เป็นกระบวนการทำให้เกิดความเข้มแข็งอันจะนำไปสู่ความอยู่รอดเพื่อหน้าที่พิทักษ์รักษาทั้ง

ทรัพยากรทางธรรมชาติและทรัพยากรทางวัฒนธรรมให้สามารถดำรงอยู่ได้ นั่นคือคุณสมบัติด้านการปรับตัวผ่านกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดด้วยวิธีการต่าง ๆ นับตั้งแต่การเรียนรู้และการถ่ายทอดโดยตรงภายในชุมชน การเรียนรู้และการถ่ายทอดระหว่างชุมชนไปจนถึงการปรับประสานความรู้ใหม่เข้ากับความรู้ดั้งเดิมโดยไม่ยอมปล่อยมีการไหลเข้าไปแทนที่เพียงด้านเดียว โดยเฉพาะระบบการสื่อสารผ่านพื้นบ้านประเภทต่าง ๆ ดังเช่น พิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงมิติความสัมพันธ์ระหว่างกับธรรมชาติ กับสิ่งเหนือธรรมชาติและกับมนุษย์ด้วยกันเอง ด้วยการผลิตซ้ำต่อยอดภูมิปัญญาและระบบคุณค่าทางจริยธรรมของชุมชนเช่นกับระบบการสื่อสารผ่านการละเล่นของเด็กเพื่อขัดเกลาประชากรรุ่นเยาว์เข้าสู่การเป็นสมาชิกในระบบนิเวศวัฒนธรรมเดียวกัน และระบบอาหารการกินของชุมชน เป็นต้น

พลังการพัฒนาระแสหลักและกระแสทุนโลกหาได้หยุดยั้งลงไม่ หากยังคงกระหน่ำซ้ำเติมลงบนวิถีชีวิตผู้คนอยู่อย่างไม่รู้จักไม่รู้สิ้น โดยเฉพาะชุมชนบทไทยในพื้นที่ลุ่มน้ำชีอีกเป็นจำนวนมากที่จำต้องเผชิญสถานการณ์อยู่อย่างเร่าร้อนและเป็นทุกข์ด้วยประการต่าง ๆ ทั้ง ๆ ที่นับแต่อดีตอันยาวนานมาแล้วพื้นที่ราบลุ่มน้ำชีซึ่งมีลักษณะเป็นแอ่งแอ่งยาวแคบ ๆ ระหว่างภูเขาได้ถูกเลือกเป็นที่ตั้งถิ่นฐานอาศัยของผู้คนชาติพันธุ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะ “คนเมือง” หรือ “ล้านนา” จนกล่าวได้ว่าเป็นแอ่งอารยธรรมสำคัญของชุมชนในเอเชียอาคเนย์แห่งหนึ่ง ซึ่งเคยมีบทบาทในการปรับใช้และพิทักษ์รักษาแหล่งต้นน้ำลำธารของโลก และร่วมกันสร้างสรรค์อารยธรรมเพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติอย่างกลมกลืนมาช้านาน ดังจะเห็นได้ว่าในบริเวณแม่น้ำชียังคงมีรูปแบบวิถีชีวิต วิธีการผลิต รูปแบบทางศาสนาและวัดวาอาราม และซากเก่าแก่ของเมืองโบราณหลายแห่ง ที่แทบจะหาเค้าเงื่อนทางประวัติศาสตร์ไม่พบ มีเตาเผาโบราณขนาดต่าง ๆ กันหลายร้อยเตาที่ยังคงทิ้งร่องรอยชุกซ่อนอยู่ตามแนวเขตอุทยานการท่องเที่ยวหลายแห่งที่มีอยู่ทุกวันนี้ แต่ในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลผลิตทางภูมิปัญญากระแสหลักในปัจจุบัน ชุมชนลุ่มแม่น้ำชีกับได้รับผลกระทบไม่ต่างจากพื้นที่อื่น ๆ ในทุกมุมโลก ผลกระทบดังกล่าวก่อให้เกิดกระบวนการปรับตัวเปลี่ยนแปลงทั้งในระบบนิเวศและระบบชีวิต สังคมและวัฒนธรรมของผู้คนอย่างมากมาย นับตั้งแต่การสูญเสียพื้นที่ป่าและพื้นที่เพาะปลูกให้กับระบบเกษตรอุตสาหกรรมที่แย่งชิงทรัพยากรน้ำไปจากชุมชน นำพิษร้ายจากสารเคมีเกษตรมาแพร่กระจายในพื้นที่ การสูญเสียแหล่งอาหารตามธรรมชาติทั้งบนบกและในน้ำ การสูญเสียวัฒนธรรมประเพณีอื่น

ติงานทั้งมวล รวมถึงภาวะความเสื่อมทางศีลธรรมจนต้องเร่งสร้างกระบวนการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่น
ตามแนววิถีพุทธกันใหม่ ซึ่งหมายถึงว่าระบบวิธีคิดและระบบคุณค่าในด้านต่าง ๆ ของชุมชนกำลังถูก
กระทำให้สั่นคลอนไปด้วย

แนวทางการเรียนรู้ภูมิปัญญาสู่ชุมชน

ขั้นปฏิบัติ

1.ขั้นเตรียมความพร้อมชุมชน แบ่งเป็น 2 ระยะ ดังนี้

1.1 การสร้างแกนนำชุมชน มี 2 กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมสร้างความตระหนักและการตัดสินใจเข้าร่วมโครงการวิจัยและกิจกรรมสร้างทีมวิจัยชุมชน

ระยะที่ 2 การศึกษาระบบภูมิปัญญาการจัดการทรัพยากรในมิติวัฒนธรรม มี 5 กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมศึกษาบริบทชุมชน กิจกรรมศึกษาระบบภูมิปัญญาการจัดการทรัพยากรในมิติวัฒนธรรมของชุมชน กิจกรรมวิเคราะห์และคัดสรรระบบคุณค่าทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาการ

1.2 การเรียนรู้ด้วยการลองผิดลองดีเป็นการทดลองกระบวนการเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญาการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน แบ่งเป็น 5 ระยะ ดังนี้

.1.3 การฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของป่าชุมชน มี 2 กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมการสร้างอุทยานการเรียนรู้ภูมิปัญญาการจัดการทรัพยากร ฐานที่ 1 และกิจกรรมการปลูกป่าเพื่อเพิ่มมูลค่าทางอาหารและความอุดมสมบูรณ์

1.4 ปฏิบัติการปลูกจิตสำนึกเยาวชนผู้สืบทอดภูมิปัญญาการจัดการทรัพยากร มี 4 กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมเวทีเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น กิจกรรมเยาวชนเรียนรู้ฐานทรัพยากรป่าชุมชนและวัฒนธรรมท้องถิ่น กิจกรรมเวทีเตรียมความพร้อมเยาวชนก่อนการนำเสนอผลการเรียนรู้สู่ชุมชนและกิจกรรมเวทีเยาวชนคืนความรู้สู่ชุมชน

1.5 การฟื้นฟูและสร้างสรรค์รูปแบบทางวัฒนธรรมเพื่อการผลิตซ้ำอุดมการณ์ มี 1 กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมการฟื้นฟูและสร้างสรรค์พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์: พิธีกรรมสืบชะตา-เรียกขวัญป่า

1.6 การพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ภูมิปัญญาการจัดการทรัพยากรชุมชน กิจกรรมการดำเนินงานในขั้นนี้มีทั้งหมด 4 กิจกรรมหลัก ได้แก่ กิจกรรมการเรียนรู้ภูมิปัญญาการจัดการทรัพยากร

กิจกรรมการเรียนรู้พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ กิจกรรมการเรียนรู้คุณลักษณะทรัพยากรอาหารของชุมชนและ
กิจกรรมการเรียนรู้ภูมิปัญญาการถนอมอาหารในชุมชน

1.7 การพัฒนาแนวทางการผลิตการจัดการทรัพยากรที่ยั่งยืน มี 2 กิจกรรม ได้แก่
กิจกรรมเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเครือข่ายป่าชุมชนและเกษตรกรรมยั่งยืน กิจกรรมทัศนศึกษาสถานนอก
สถานที่

2. การเรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำจริง เป็นการเรียนรู้ในสถานการณ์ – สิ่งแวดล้อมที่อยู่จริง
เช่น การเดินทาง เพาะปลูก สร้างบ้าน ต่อสู้กับอันตราย ดังเห็นได้จากชานาภาคเหนือเรียนรู้จาก
การร่วมกันจัดระบบเหมืองฝายเพื่อกสิกรรมในพื้นที่ลุ่มน้ำระหว่างเขา แล้วค่อย ๆ พัฒนาขึ้นเป็น
ระบบความสัมพันธ์ในการแบ่งปันน้ำระหว่างคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในลุ่มน้ำเดียวกัน การเรียนรู้และการ
สะสมประสบการณ์ต่าง ๆ ในสถานการณ์จริง ปฏิบัติจริง แล้วส่งต่อไปยังลูกหลานแบบค่อยเป็น
ค่อยไป

3. การถ่ายทอดความรู้ เป็นการส่งต่อ (Transmission) ความรู้แก่คนรุ่นหลัง ซึ่ง
โดยทั่วไปการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านมักใช้วิธีสาธิตและถ่ายทอดด้วยวาจา ในกรณีที่เป็น
ศิลปะวิทยาการระดับสูงที่มีความซับซ้อนหรือลึกซึ้งจึงใช้วิธีลายลักษณ์อักษร เช่น ตำรายา ตำราปลูก
บ้าน ตำราโหราศาสตร์ ฯลฯ หรือไม่กี่ผู้เป็นวรรณกรรม คำสอน ภาษิต ตำนาน นิทาน ฯลฯ
ตามแต่สะดวกและเห็นว่าสอดคล้องกับพื้นฐานของชาวบ้าน ซึ่งการถ่ายทอดด้วยวิธีดังกล่าวไม่มีอะไร
ตายตัว สามารถปรับเปลี่ยนไปตามเหตุปัจจัยที่อยู่ในการรับรู้ของผู้คนเป็นเจ้าของวัฒนธรรม และใน
บางกรณีความรู้ที่สั่งสมมาอาจจะถดถอยหรือสูญหายไปก็ได้

4. การเรียนรู้ผ่านพิธีกรรม พิธีกรรมในเชิงจิตวิทยาเป็นกระบวนการที่มีความศักดิ์สิทธิ์และมี
อำนาจโน้มน้าวให้คนที่ส่วนร่วมรับเอาคุณค่า และแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไว้ในตัว เป็น
การตอกย้ำความเชื่อและกรอบศีลธรรมจรรยาของกลุ่มชน ตอกย้ำแนวปฏิบัติและความคาดหวังโดย
ไม่ต้องกาสรจำแนกแจกแจงเหตุผล แต่ใช้ศรัทธา ความหวัง ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม เป็นการ
สร้างกระแสความเชื่อและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ดังเช่น พิธีสืบทอดแม่น้ำสืบทอดเมือง บวช
ต้นไม้ บวชป่า พิธีอุปสมบท พิธีบั้งสุกุล พิธีสู่ขวัญในโอกาสต่าง ๆ ฯลฯ เหล่านี้จะเกิดผลทางใจแก่
ผู้เข้าร่วมพิธี และมีผลในการวางบรรทัดฐานความประพฤติ ตลอดจนควบคุมพฤติกรรมของคนใน
สังคมเป็นอันมาก รวมทั้งตอกย้ำความสำคัญของคุณค่าทางสังคมอย่างมีพลังด้วย พิธีกรรมจึงมิใช่

เรื่องเหลวไหลหรือมลาย แต่เป็นกรรมวิธีในทางวัฒนธรรมที่มีผลในการปลูกฝัง บ่มเพาะความเชื่อ-
คุณค่า และแนวทางความประพฤติที่เหมาะสมออกมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมประเพณี หรือ
แม้แต่ในสังคมสมัยใหม่ที่นับถือความเป็นเหตุเป็นผลต่อกันของสรรพสิ่ง พิธีกรรมก็ยังมีค่าแก่การ
เรียนรู้ทางจิตวิญญาณอยู่นั่นเอง เพราะมนุษย์ก็ยังเป็นมนุษย์ที่มีได้อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของ
วิทยาศาสตร์เพียงอย่างเดียว

5. การเรียนรู้ทางศาสนา ทั้งในด้านหลักคำสอน ศีล และวัตรปฏิบัติ ตลอดจนพิธีกรรม
และกิจกรรมทางสังคม ที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ในเชิงการเรียนรู้ล้วนมีผลต่อกำเนิดปัญญาที่
เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิต ให้กรอบและบรรทัดฐานความประพฤติ ความมั่นคง ความอบอุ่นทางจิตใจ
เป็นยึดเหนี่ยวในการเผชิญชีวิตบนความไม่แน่นอนอันเป็นสัจธรรมของชีวิตอย่างหนึ่ง สถาบันศาสนา
จึงมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของคนที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่เหล่าสำหรับพุทธศาสนาในชั้นปรมาตมามีผลต่อการ
พัฒนาจิตวิญญาณให้เป็นอิสระจากความทุกข์ยากทั้งปวง ศาสนาจึงเป็นหลักในการหล่อหลอมบ่ม
เพาะทั้งความประพฤติ สติปัญญา และอุดมการณ์แห่งชีวิตไปพร้อม ๆ กัน ถือว่าเป็นการเรียนรู้ที่มี
ลักษณะเป็นองค์รวม และมีอิทธิพลต่อชีวิตของคนทีนับถือศาสนานั้น ๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม อีกทั้ง
ยังเป็นแก่นและกรอบในกระบวนการขัดเลาทางสังคม (socialization)

6. การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมและข้อมูลข่าวสาร เป็นการเรียนรู้ผ่านการแลกเปลี่ยนทาง
วัฒนธรรมและข้อมูลข่าวสารระหว่างคนต่างกลุ่มที่แตกต่างกัน ทำให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัว มี
ความคิดใหม่ วิธีการใหม่เข้ามาผสมกลมกลืนกันบ้าง ขัดแย้งกันบ้าง แต่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่
หลากหลายและกว้างขวาง ทั้งในทางสาระ รูปแบบและวิธีการ กระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคม
จึงมีพลวัตโดดเด่นกว่าเดิม ส่วนหนึ่งในไปกระแสเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสารอันทันสมัยส่วนหนึ่งกับโลก
กายภาพหรือธรรมชาติแวดล้อม และอีกส่วนหนึ่งมุ่งไปทางจิตวิญญาณ ขณะเดียวกันก็มีเครือข่ายของ
การขยายตัวของการเรียนรู้ที่กว้างขวางและหลากหลาย

7. การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีการเลือกแฟ้มเอาระบบความเชื่อ
และธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาผลิตซ้ำเพื่อใช้ในการแก้ปัญหาทั้งทางสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจและ
ทางสังคม กระบวนการเรียนรู้ลักษณะนี้ไม่เกี่ยวกับการประเมินค่าว่าผิดถูกดีชั่วแต่อย่างใด การผลิต
ซ้ำทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างหนึ่งที่ย่อมมีทั้งได้ผลและไม่ได้ผลสร้างสรรค์และไม่
สร้างสรรค์

8. การเรียนรู้แบบครูพักลักจำ เป็นกระบวนการเรียนรู้อีกวิธีหนึ่งที่มาแต่เดิม และจะยังมีอยู่ต่อไป วิธีนี้เป็นการเรียนรู้ในทำนองแบบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำดู ตามแบบอย่างที่เราสังเกตเห็นอยู่เงียบ ๆ แล้วรับเอามาเป็นของตนเองเมื่อทำได้จริง วิธีนี้ดูเผิน ๆ เหมือนเป็นการลักขโมยสิ่งที่เป็นภูมิปัญญาของผู้อื่น แต่ในความหมายที่เข้าใจกันหาได้ส่อไปในทางที่ชั่วร้ายไม่ เพราะเป็นวิถีธรรมดา วิถีธรรมชาติของคนในการเรียนรู้จากผู้อื่น ในชีวิตจริงของทุกคนจะมีพฤติกรรมของครูพักลักจำอยู่ไม่มากนักน้อย และถ้ายอมรับนับถือกันว่าวิธีการเรียนรู้ที่ดูประหนึ่งว่าไม่สำคัญนี้มีคุณค่าสูง มีความเป็นธรรมชาติในนิสสัยมนุษย์ และเป็นทางหาความรู้หนึ่งที่มีประสิทธิภาพ ก็จะเป็นการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นผลดีอีกทางหนึ่ง

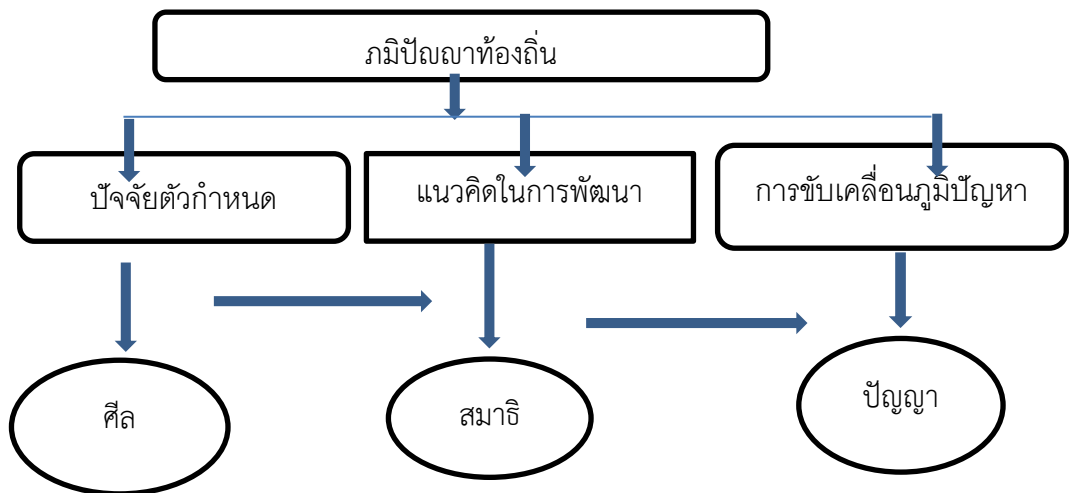
การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย

1. จัดให้มีการถ่ายทอดวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทยจากคนรุ่นเก่าสู่คนรุ่นใหม่ เช่น การอนุรักษ์เพลงพื้นบ้านทั้งลำตัด เพลงฉ่อย เพลงเรือ ด้วยการจัดชมรมประจำท้องถิ่น หรือการเชิญพ่อเพลงแม่เพลงในชุมชนมาถ่ายทอดความรู้ให้แก่คนรุ่นหลัง หรือจัดกิจกรรมขึ้นในโรงเรียน เป็นต้น
2. เปลี่ยนแปลงค่านิยมของคนในสังคมที่ละเลยหรือไม่ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมและ ภูมิปัญญาพื้นบ้านของไทย เช่น ควรส่งเสริมการศึกษาและใช้ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตจากสมุนไพรไทย
3. ร่วมกันทำให้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทยเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันอย่างแท้จริง ไม่ใช่เป็นเพียงการจัดแสดงหรือรณรงค์เป็นบางช่วงเท่านั้น เช่น บางท้องถิ่น บางหน่วยงานรณรงค์ให้คนในท้องถิ่นหรือในหน่วยงานแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่ตัด เย็บจากผ้าพื้นเมือง ก็ควรหาแบบเสื้อผ้าที่เหมาะสมกับคนทุกวัย ทุกสาขาอาชีพ ราคาอย่าแพง อย่าควรให้คนรุ่นใหม่คิดว่าการแต่งกายด้วยผ้าพื้นเมืองเป็นความเชย ดูแลกร้าขายยาก ราคาแพง และเป็นเครื่องแต่งกายเฉพาะผู้สูงอายุหรือใช้แต่งเฉพาะเวลามีงานสำคัญเท่านั้น
4. สร้างจิตสำนึกให้คนไทยเห็นคุณค่าและร่วมกันอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย เช่น ส่งเสริมและปลูกฝังให้เยาวชนรักษากิริยามารยาทแบบไทย เช่น มีสัมมาคารวะ เคารพผู้ใหญ่ มีความอ่อนน้อมถ่อมตน และรักนวลสงวนตัว รวมทั้งส่งเสริมให้ใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้องทั้งการพูดและการเขียน เช่น รณรงค์ให้พูดออกเสียงภาษาไทยให้ชัดเจน ไม่พูดภาษาไทยปนภาษาอังกฤษ เป็นต้น

ภูมิปัญญาสู่กระบวนการเปลี่ยนพฤติกรรมตามหลักไตรสิกขา

กระบวนการพัฒนาตนของพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องใหญ่ เพราะชีวิตของมนุษย์เป็นชีวิตแห่งการเรียนรู้การฝึกฝน การพัฒนา ในพระพุทธศาสนาถือว่าความรู้ที่มีคุณค่าต่อมนุษย์ก็คือ ความรู้ที่ช่วยให้มนุษย์สามารถปกป้องตนเองให้อยู่รอดปลอดภัยจากความทุกข์ต่างของชีวิตพฤติกรรมของเราก็คะขยายกว้างขึ้นซับซ้อนมากขึ้นและเกิดผลยิ่งขึ้นในการดำเนินชีวิต จึงกล่าวได้ว่า คนมีความรู้น้อยปัญญาก็จะน้อย พฤติกรรมที่แสดงออกก็เป็นไปตามอารมณ์หรือความรู้สึกเท่านั้นย่อมไม่เกิดผลตามที่ต้องการอย่างแท้จริง แต่ตรงกันข้ามคนที่มีความรู้มากคิดอะไรเป็นเหตุเป็นผลเข้าใจแจ่มแจ้งพฤติกรรมที่แสดงออกก็จะถูกต้องเหมาะสมตลอดเวลา

กล่าวได้ว่าการดำเนินชีวิตทั้งสามด้านนี้ต้องอิงอาศัยซึ่งกันและกันและส่งผลต่อกัน เป็นความสัมพันธ์เชิงปัจจัยของชีวิตทั้งสามด้านในกระบวนการเรียนรู้ เช่น เราจะทำอะไรเราจะต้องมีแรงจูงใจหรือความตั้งใจ ส่วนจะทำได้มากน้อยเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับปัญญา และในทางสัมพันธ์กลับกันเราต้องการอะไร คิดอยากได้อะไรก็ต้องอาศัยพฤติกรรมเป็นเครื่องมือในการแสดงออกมาสนองความต้องการของตนเอง เพื่อให้ตนเองสมความปรารถนา ตนเองได้มีความสุขตนเองพ้นจากความทุกข์ ทั้งหมดต้องอาศัยปัญญาเป็นขอบเขตของการกระทำ แต่ปัญญาจะพัฒนาไปได้ก็ต้องอาศัยพฤติกรรมในการแสวงหาความรู้ในการหาข้อมูลพร้อมกันนั้นปัญญาก็ต้องอาศัยจิตใจด้วยเหมือนกัน จิตใจที่มีความพยายามขยันหมั่นเพียร จิตใจที่มีสมาธิ มีสติที่แน่วแน่มิพุ้งซ่านก็จะทำให้ปัญญาพัฒนายิ่งขึ้น ดังนั้นกระบวนการชีวิตของมนุษย์ที่ดำเนินไปจึงสำคัญมากสำหรับการเรียนรู้ทั้งหมดพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ทั้งสามส่วนนี้เราต้องนำมาประกอบเข้าด้วยกันในการพัฒนาตนเองไม่ใช่นำเพียงส่วนใดส่วนหนึ่งมาใช้เท่านั้นไตรสิกขาเป็นระบบการศึกษาที่สร้างอารยชน เป็นระบบการประพฤติปฏิบัติธรรมที่ครบถ้วนสมบูรณ์ อีกทั้งยังมีขอบเขตครอบคลุมเนื้อหาของอริยมรรคทั้งหมด เป็นระบบการศึกษามาตรฐานที่สมบูรณ์แบบสำหรับหลักการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับไตรสิกขาเป็นอย่างยิ่งดังแผนภูมิในภาพ

จากแผนภาพข้างต้น การพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขา เป็นหลักและกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้บุคคลได้ค้นพบความรู้ด้วยตนเอง โดยการเรียนรู้จากการสัมผัสและสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ปัญหาและสถานการณ์ต่างๆจนเกิดทักษะชีวิต มีความชำนาญในการแก้ปัญหารอบตัวที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน มีคุณธรรมสามารถดำเนินชีวิตที่ดีได้ตามอริยมรรคหรือวิถีทางสายกลางคือความพออยู่พอดี พอประมาณของแต่ละคน และพร้อมที่จะปรับตัวเองให้เหมาะสมกับเหตุการณ์ในอนาคต กระบวนการพัฒนาตนของพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องใหญ่ เพราะชีวิตของมนุษย์เป็นชีวิตแห่งการเรียนรู้การฝึกฝน การพัฒนา ในพระพุทธศาสนาถือว่าความรู้ที่มีคุณค่าต่อมนุษย์ก็คือ ความรู้ที่ช่วยให้มนุษย์สามารถปกป้องตนเองให้อยู่รอดปลอดภัยจากความทุกข์ต่างๆของชีวิตพูดง่าย ๆ คือสามารถช่วยเหลือหรือพึ่งพาตนเองได้นั่นเองซึ่งความรู้ที่มีคุณค่า คือ “ความรู้ความฉลาดในสิ่งที่ดีที่ควรทำ ความรู้ความฉลาดในสิ่งที่ชั่วควรละ และความรู้ความฉลาดที่จะทำให้บรรลุถึงสิ่งที่ดีและรอดพ้นจากสิ่งที่ชั่ว” การพัฒนาตนตามแนวพุทธศาสนาเป็นกระบวนการทำงานประสานสัมพันธ์เป็นปัจจัยหนุนเนื่องกันทั้งทางด้าน คือ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ลักษณะความสัมพันธ์ของชีวิตทั้งสามด้าน ได้แก่ ศีล สมาธิและปัญญา

สรุป

ปัจจุบันสังคมไทยตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของวัตถุนิยมและบริโภคนิยมสุดโต่ง เป็นเหตุทำให้สังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว และประสบปัญหา คือ ความทุกข์เพิ่มขึ้นตามลำดับ เสี่ยงต่อ

อันตรายทางเศรษฐกิจและสังคมประกอบกับแนวทางการพัฒนาที่ผ่านมาเจริญรอยตามปรัชญาสังคมเศรษฐกิจตะวันตกที่ไม่ได้รับการคัดสรรกลั่นกรองและประยุกต์ โดยเน้นความเจริญทางด้านวัตถุเป็นหลัก และการขยายตัวเติบโตเพิ่มพูนปริมาณตัวเลขทางเศรษฐกิจโดยให้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นตัวเอกจึงทำให้มีการแข่งขันกันสูงและคำนึงถึงประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม การแพร่กระจายของวัฒนธรรมและนวัตกรรมต่าง ๆ นั้นเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับคนไทยจำนวนมากยังขาดความสามารถในการเรียนรู้เพื่อการกลั่นกรองและเลือกใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรมและเทคโนโลยีสารสนเทศเหล่านั้นได้อย่างรู้เท่าทันและมีเหตุผล จึงเป็นสาเหตุการนำไปสู่การครอบงำทางวัตถุนิยมและบริโภคนิยม การเปลี่ยนแปลงของสังคมดังกล่าว เป็นสภาพหรือสถานการณ์ที่มีผลกระทบต่อคนส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา และเป็นสภาวะการณ์ที่คนจำนวนมากเห็นว่าเบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานของสังคมที่ยึดถือปฏิบัติอยู่ส่งผลทำให้เกิดภาวะความไม่สมดุลกันระหว่างวัตถุกับจิตใจสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์อันเป็นสาเหตุทำให้เกิดปรากฏการณ์ทางสังคมที่เรียกว่าปัญหาสังคมเกิดขึ้นมากมายสังคมจะเจริญหรือเสื่อม สุขหรือทุกข์ก็ขึ้นอยู่กับการเรียนรู้และการประพฤติปฏิบัติของคนในสังคมเอง

ถ้าคนในสังคมไม่สนใจและใส่ใจในเรื่องศีลธรรม คุณธรรมและจริยธรรม มุ่งแต่สิ่งที่เป็นวัตถุนิยมสนใจแต่ในเรื่องของการบริโภคที่เกินตัว ไม่พยายามที่จะสร้างคุณค่าแห่งความพอดีให้เกิดขึ้นกับตนเองและสังคม จิตใจของคนในสังคมก็จะเต็มไปด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลงผิด มุ่งแต่ผลประโยชน์ของตนและพวกพ้อง การเอารัดเอาเปรียบการเบียดเบียนกัน การทำลายล้างกันก็มีมากขึ้น แต่ถ้าคนในสังคมสนใจ และใส่ใจศึกษาหรือเรียนรู้เรื่องศีลธรรมคุณธรรมที่เป็นฐานรากแห่งความเจริญและความสงบสุขที่แท้จริงของชีวิตตนแล้ว จะทำให้ชีวิตของตนมีคุณค่า และมีคุณภาพชีวิตที่ดีที่ประเสริฐสามารถพึ่งตนเองได้ และยังเป็นที่พักพิงของผู้อื่นได้ด้วย

References

- ฉลาดชาย รมิตานนท์ : (2536). *อัตลักษณ์ วัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลง*. พิมพ์ครั้งที่ ๑ ไทยวัฒนาพานิช,
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2539). *จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร, (พุทธศาสนากับการพัฒนามนุษย์)*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2544). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9*, (2545 - 2549). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

ยศ สันต๊ะสมบัติ : 2542. *ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน*. ครั้งที่พิมพ์, พิมพ์ครั้งแรก. พิมพ์ลักษณ์, เชียงใหม่.

เอกวิทย์ ณ ถลาง: 2540. *ภูมิปัญญากับการจัดการความรู้*. ครั้งที่พิมพ์: พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2543. *มิติทางสังคมของเงื่อนไขและปัญหาในการมีส่วนร่วมของประชาชนในประเทศไทย*. เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง ธรรมาภิบาล การมีส่วนร่วมของประชาชน และกระบวนการทางสิ่งแวดล้อม จัดโดย สถาบันนโยบายสังคมและเศรษฐกิจ (ISEF) และ RFF และพิมพ์ในหนังสือชื่อเดียวกัน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สายธาร.